

KOVÁCS BEÁTA¹

„(...) MINDENKI KÜLFÖLDRE FOG MENNI VAGY MESSZEBB.”

(E)migrációs félelmek Ózd városában²

[https://doi.org/ 10.18030/socio.hu.2020.2.27](https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.27)

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány célja az, hogy kísérletet tegyen a félelem jelenségének szisztematikusabb és empirikus politikatudományi értelmezésére, és a lokalitások szintjén tanulmányozza a félelem politikájának hatását kvalitatív interjú módszerrel. Az írás arra a kérdésre keresi a választ, hogyan jelennek meg, illetve megjelennek-e egyáltalán a migrációs válsághoz kapcsolódó félelem-narratívák az Ózdon élő munkanélküliek gondolkodásában, emellett milyen más típusú politikai szempontból releváns félelmekkel találkozhatunk a munkanélküliek által elmondott történetekben?

A tanulmány legfontosabb megállapítása, hogy bár a migrációs félelmek ténylegesen jelen vannak a munkanélküliek gondolataiban, azonban azok szerepe csupán másodlagos. A migrációs félelmek lényegében „önmagukban állnak”, nem kapcsolódik hozzájuk valódi narratíva, hiszen a személyes élmények hiányát nem képesek pótolni a televíziós tapasztalatok. Az ózdi munkanélküliek a mindennapi életük problémái kötik le, ilyen módon számtalan esetben a bevándorlás helyett éppen az elvándorlás témája kerül középpontba, amely magába sűríti a létbizonytalanság, a munkanélküliség és a beszűkült életlehetőségek negatív tapasztalatait. Mindemellett egy olyan társadalmi válság bontakozott ki a történeteikből, amelynek alapját az egymással- és az intézményekkel szembeni általános bizalmatlanság, valamint egy veszélyes, bűncselekményekkel teli külvilág képe jelentette. Mindez részben a városban mind a mai napig jelen lévő válságdiskurzus egyik elemeként is értelmezhető.

Kulcsszavak: félelem, migrációs válság, Ózd, munkanélküliség, létbizonytalanság, elvándorlás

---

1 ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola

2 A kutatás az Információs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

BEYOND BORDERS. FEARS CONCERNING MIGRATION AND EMIGRATION IN THE CITY OF ÓZD

ABSTRACT

The purpose of the study is to give a more systematic and empirical interpretation of the phenomenon of fear and to examine the impact of a politics of fear at the local level. The paper seeks to answer the questions: how do fears related to the migration crisis appear in the narratives of the unemployed in Ózd, and what other types of politically relevant fears are visible in the interviewees' stories?

The most important finding of the paper is that while fear of migration is part of informants' narratives, its role is only "secondary". Migration related fears are essentially 'on their own', without any real narratives, as stories from the television cannot compensate for the lack of personal experience. The interviewees are bound by the problems of their everyday lives, and so in many cases the issue of emigration comes into view instead of immigration. Emigration is a kind of umbrella term, which includes the negative experiences of insecurity, unemployment and low life chances. In addition, a social crisis unfolds in the stories of informants. On the one hand this crisis is based on a general distrust of others and an extreme distrust in institutions, and on the other hand it refers to a dangerous, crime-ridden world. This can also be interpreted as part of the 'crisis discourse', which relates to the factory closures back in the 1990s but is still present in the city today.

Keywords: fear, migration crisis, Ózd, unemployment, insecurity, emigration

„(...) MINDENKI KÜLFÖLDRE FOG MENNI VAGY MESSZEBB.”

(E)migrációs félelmek Ózd városában

BEVEZETÉS

„A félelmek korát éljük”, „a politikusok állandóan a félelmeinkkel manipulálnak”, „a félelem tartja össze társadalmunkat” - visszhangozza a sajtó, (vélemény)cikkek tömkelege jelenik meg a félelem társadalom- és politikaformáló erejéről. Makro perspektívából szemlélve a fogalmat akár a félelem kultúrájáról is beszélhetünk, egy olyan jelenségről, amely a 2000-es évek óta egyre inkább számot tart a társadalomtudományos érdeklődésre (Füredi 1997, Glassner 1999, Altheide 2002), és beszivárgott a politikatudomány tereumára is (Füredi 2005, 2017, Wodak 2015). Ezzel együtt mintegy „divatossá” vált bizonyos társadalmi- és politikai jelenségek magyarázatánál a félelem logikájára hivatkozni. Jelen tanulmány célja az, hogy kísérletet tegyen a félelem jelenségének szisztematikusabb és empirikus politikatudományi értelmezésére, és a lokalitások szintjén tanulmányozza a félelem politikájának hatását kvalitatív interjúk módszerrel. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogyan jelennek meg, illetve megjelennek-e egyáltalán a migrációs válsághoz kapcsolódó félelemnarratívák az Ózdon élő munkanélküliek gondolkodásában, emellett milyen más típusú politikai szempontból releváns félelmekkel találkozhatunk az interjúalanyok által elmondott történetekben.

Bár a félelem politikatudományi vizsgálata kiterjedt szakirodalmat ölel fel (lásd pl. Barbelet–Demertzis 2013, Kinnvall 2013, Tsoukala 2008), Magyarországon még kevésbé elterjedt ez az érzelmi alapú megközelítési mód, így a kutatás hozzájárulhat az érzelemvezérelt politikai szociológia meghonosításához. Másrészt az alábbi empirikus cikk releváns tudással szolgálhat a magyar politika egy szeletéről, a migrációs válsághoz kapcsolódó társadalmi attitűdökről is. Bár számos szociológiai vizsgálat (Ságvári–Messing 2019, Simonovits 2016, Sík–Simonovits–Szeitl 2016) született a témában, azonban azok jórészt kvantitatív tanulmányok, kutatásom kvalitatív jellege ebből a szempontból tehát hiánypótló jelleggel bírhat. Harmadrészt – éppen az előzőkből kifolyólag – egy olyan exploratív jellegű kutatásról van szó, amely bizonyos elméleti- és módszertani feltevéseket tesz fel, hiszen még viszonylag kevés szisztematikus előzetes tudásunk van a vizsgált jelenségről.

A tanulmány legfontosabb megállapítása, hogy bár a migrációs félelmek ténylegesen jelen vannak a munkanélküliek gondolataiban, azonban azok szerepe csupán másodlagos. A migrációs félelmek lényegében „önmagukban állnak”, nem kapcsolódik hozzájuk valódi narratíva, hiszen a személyes élmények hiányát nem képesek pótolni a televíziós tapasztalatok. Az adatközlőket a mindennapi életük problémái kötik le, ilyen módon számtalan esetben a bevándorlás helyett éppen az elvándorlás témája kerül középpontba, amely magába sűríti a létbizonytalanság, a munkanélküliség és a beszűkült életlehetőségek negatív tapasztalatait. Mindemellett egy olyan társadalmi válság bontakozott ki az adatközlők történeteiből, amelynek alapját az egymással- és az intézményekkel szembeni általános bizalmatlanság, valamint egy veszélyes, bűncselekményekkel teli külvilág képe jelentette. Mindez részben a városban mind a mai napig jelen lévő válságdiskurzus egyik elemeként is értelmezhető.

A tanulmány felépítése a következő: először a félelem természetére vonatkozó kiindulópontokat tisztázom, majd pedig rátérek a kutatás fókuszát képző migrációs félelmek bemutatására. Ezt követően a félelem jelenségét bizonyos kontextuális tényezők mentén értelmezem. A tágabb kontextust a migrációs válság magyarországi interpretációja adja. Ez egy olyan a politika és a kultúra által kialakított térként is definiálható makrostruktúra, amely nemzeti sajátosságokkal rendelkezik. A lokális tér, amelyen belül a kutatást végeztem szintén meghatározó tényező (Ózd a „válságok sújtotta város”), hiszen ebbe a helyi kultúrába ágyazódik bele a vizsgált társadalmi csoport (marginalizáltak csoportja), akikkel az interjúkat készítettem. A kontextuális tényezők bemutatása után a módszertani alapvetések elméleti- és gyakorlati aspektusait ismertetem, majd pedig feltárom az empirikus eredmények részleteit, és megválaszolom a kutatási kérdéseket.

A FÉLELEM TERMÉSZETE

A félelmet legegyszerűbben egy olyan érzésként definiálhatjuk, amelyet valamely kellemetlen, jövőbeli esemény idéz elő (Ortony–Clare–Collins 1988: 112, Barbalet 2001). Félelmeink többsége nem egyszerűen valamilyen fizikai fenyegetésben manifesztálódik, és legtöbbször nem is bizonyos eseményektől félünk, hanem sokkal inkább azok jövőbeli lehetőségétől. Barbalet (2001) nagyon érzékletesen szemlélteti az előbbieket azzal, amikor azt mondja, hogy igazából sosem a sötétségtől, a víztől vagy magától a változástól félünk, hanem sokkal inkább attól, hogy esetleg valami rossz dolog történhet velünk a sötétben, a vízben vagy a jövőben. Ilyen értelemben a félelem érzését egyféle jövőre orientáltság jellemzi: a változás mindig egyfajta aggodalommal párosul, hiszen az események negatív kimenetele, annak a lehetősége, hogy fizikai vagy lelki értelemben sérülést szenvedünk, reális elképzelésként lebeghet a szemünk előtt.

Nem meglepő tény, hogy a negatív érzelmek univerzalitását könnyebb kimutatni, mivel általában azok erősebb élményt jelentenek, mint pozitív társaik. Erre magyarázatul szolgálhat az ún. negatív torzítás jelensége: a negatív események, illetve állapotok hatásosabbak, ezekre az eseményekre ugyanis nagyobb figyelmet fordítunk, mert jóllétünket, épségünket veszélyeztetik. Emellett a negatív/pozitív pólus biológiai jelentősége is aszimmetrikus: a legnegatívabb esemény a halál, a pozitív oldalon azonban nincs ehhez fogható történés (Rozin–Rozyman 2001). Tudományosan bizonyított, hogy a „történhet velem valami rossz” kifejezés és az ehhez kapcsolódó negatív érzelmek szimbolikus rendszere (félelem, harag, szégyen) kultúrától függetlenül megjelenik az emberi gondolkodásban, egyféle érzelmi univerzálénak is tekinthető (Wierzbicka 1999: 275). Ekman kísérlete óta az is elfogadott, hogy a félelem alapérzelemnek számít, az öröm, a düh, a bánat, az undor és a meglepettség mellett (Ekman 1973, Ekman–Friesen 1971). A félelmet illetően, a Ten Houten által összegyűjtött 14, alapérzelmeket kutató szerző közül csupán egy volt olyan (Descartes), aki azt nem sorolta az univerzális érzelmek csoportjába (2007: 14).

Az alábbi kutatás fontos kiindulópontja, hogy a félelmet érzelmcsaládként értelmezi. A fentebbi alapérzelem tézist kiegészítve, az alapérzelmekek nem csupán egyetlen különálló érzést reprezentálnak, sokkal inkább egymással szorosan összefüggő érzelmekre utalnak (Ekman 1994). Schaver és Schwartz (1987) kognitív nézőpontból vizsgálták az érzelmcsaládok jellemzőit. Eredményeik alapján arra jutottak, hogy a szocializációs tapasztalatok során tanuljuk meg, hogy az egyes alapérzelmekeknek különböző típusai is léteznek. A félelem

változatai a következők: riadalom, ijedtség, rémület, iszonyat, pánik, hisztéria, sérelem, szorongás, idegesség, feszültség, nyugtalanság, aggodás, rettegés.

Bár jelen tanulmány elsődleges célja, hogy a migrációs félelmeket vizsgálja, - így ebben az esetben a félelem ténylegesen valamire irányul, konkrét tárggyal rendelkezik - ugyanakkor a vizsgálódás fókuszát kitérítve nem szeretné figyelmen kívül hagyni az egzisztenciális aggodalmak és a mindennapi bizonytalanságok átfogó rendszerét sem, hiszen ezek segíthetnek detektálni az interjúalanyok más típusú félelemforrásait, amelyek a kutatást illetően éppúgy releváns eredményekkel szolgálhatnak.

MIGRÁCIÓ MINT FÉLELEMFORRÁS

Evidensnek tűnhet az az állítás, miszerint különböző típusú félelmeink mindennapi életünk részét képezik. Számos félelemtípus létezik, kezdve a születést kísérő és a halállal kapcsolatos szorongásoktól egészen a tárgyak szerint osztályozott félelmekig, így például retteghetünk a pókoktól, a sötétségtől, a magasságtól, a fulladástól vagy az idegenektől is, és a sor a végtelenségig folytatható lenne. E kutatás szempontjából az válik fontos kérdéssé, hogy mely félelmek tekinthetők politikai szempontból is relevánsnak.

Goodwin (2001) amellett érvel, hogy egyes érzelmek nagyobb mértékben konstruáltak, mint mások, létrejövetelük intenzívebb kognitív folyamatokat von magába, és mindez különösen igaz azokra az érzésekre, amelyek a politikai napirend részét képezik. Az az ijedelem, amit akkor érzünk, amikor egy ismeretlen alak tűnik elő a sötétből, nehezen hasonlítható össze azzal az érzéssel, amelyet a klímavészhelyzet kapcsán élünk át vagy azzal, amit az erőszakos rendőri visszaélések során tapasztalhatunk meg. A politikához kötődő félelmek tehát morális intuíciókon, egyéni- és társadalmi kötelezettségeken és jogokon, valamint olyan várt következményeken nyugszanak, amelyek történelmileg és kulturálisan is meghatározottak.

A fentiek mellett fontos felhívni a figyelmet érzelmeink kollektív jellegére. A félelem nem egyszerűen egyéni érzelem vagy olyan személyes ügy, amely visszaszorul a magánélet szférájába, hanem csoportszinten is láthatóvá válik. Érzelmeinket így olyan építőelemeknek vagy „alapköveknek” (microfoundations) is képzelhetjük, amelyeken bonyolultabb társadalmi folyamatok és eredmények nyugszanak (Jaspers 2006). A félelem tehát olyan társadalmi tényező, amely kiemelkedően fontos szerepet játszott/játszik az emberi közösségek kialakulásában és fenntartásában. Az előbbi funkció a késő modernitásban pedig mindinkább felerősödött, így az egyéneket manapság a társulások létrehozásában elsősorban a külvilágtól való félelem motiválja, nem pedig céljaik megvalósítását remélik a közösségtől (Sík 2019).

A migrációs félelmek a politikai szempontból is releváns, csoportszinten (is) megjelenő félelmeknek egy kitűnő példáját nyújtják. A migráció veszélyként való kezelése bizonyos értelemben egyfajta konstrukciós mechanizmusnak is tekinthető, amelyet az adott történelmi, társadalmi és politikai kontextus határoz meg (Tsoukala 2005, Chebel D'Appolonia 2012, Fekete 2009). A migráció és a bevándorlás folyamatának biztonságiasítása (securitization) a hidegháború óta hatalmas mértéket öltött mind az akadémiai irodalomban, mind pedig a közbeszédben (Hammersted 2014), és 2001. szeptember 11-et követően pedig még hangsúlyosabbá vált (Kinnvall 2013). Mindez összekapcsolható a biztonság fogalmának kibővülésével, amelynek során egy olyan szociológiai megközelítés került előtérbe, amely magába vonja a kultúra és identitás terminusát is (Leonard

2010), így sokszor maga az identitás válik a biztonságiasítás legfontosabb tárgyává.

A félelem politikája számos esetben az egyes kormányok és politikai pártok migrációs politikáján alapszik (Fekete 2009). Jelenleg ugyanis a bevándorló fogalma sok mindenki számára magába sűríti mindazon külső és belső veszélyeket, amelyek fenyegetést jelenthetnek egy ország vagy egy állam alapértékeire. Ebben a kontextusban a bevándorló jelenléte mindig valamiféle belső zűrzavarra, rendellenességre figyelmeztet (Bigo 2002: 63). Ellentétben Georg Simmel idegenjével, az (illegális) bevándorló már nem az a vándor, aki ma jön, és holnap már tovább is áll, hanem sokkal inkább az a személy, aki ma érkezik, és holnapra is itt marad (Simmelt idézi Bigo 2002: 64).

A migráció kérdése azért válhatott ilyen jelentős (politikai) témává, mivel egyszerre többféle társadalmi probléma hordozójaként prezentálható. Egyrészt szocioökonómiai szempontból a bevándorlást sok esetben a munkanélküliség növekedésével, a jóléti állam válságával és a környezet romlásával párosítjuk, másrészt a migráció kapcsán olyan biztonsági problémákra asszociálhatunk, mint a mindennapokat érintő bűncselekmények, a szervezett bűnözés vagy a terrorizmus. Harmadrészt a bevándorlók sokak szemében identitáspolitikai szempontból is félelmet kelthetnek, hiszen fenyegetést jelenthetnek a demográfiai egyensúly és az európai hagyományok, értékek tekintetében. Összességében azt mondhatjuk, hogy a migráció egyfajta súlyosbító tényezővé vált a jelenkori társadalmi problémákat illetően (Tsoukala 2005).

A migrációs félelmek tehát olyan összetett félelmek, amelyek életünk több dimenzióját is érinthetik. Az integrált fenyegetettség elmélete (integrated threat theory) (Stephan–Stephan 1996) erre a komplexitásra igyekszik reagálni, és a félelmek 3 típusát különbözteti meg, majd ezek összehatásaként próbálja értelmezni az idegenekkel szembeni sztereotípiák kialakulásának folyamatát. Az előbbieken alapján beszélhetünk „realisztikus félelmekről”, amelyek esetében a saját csoport (ingroup) saját létezését vagy létfenntartását érzi veszélyeztetve a külső csoport (outgroup) által (politikai vagy gazdasági szinten megjelenő félelmek). Ezzel szemben az ún. szimbolikus félelmek rendszere legegyszerűbben azzal a félmondattal foglalható össze, hogy a „bevándorlók az életmódunkat, kultúránkat veszélyeztetik”. Idetartoznak tehát a különféle morális megfontolások, hiedelemvilág, attitűdök, és mindazon értékek, amelyeket a saját csoport magáénak vall. Végül, de nem utolsósorban a csoportközi szorongás (intergroup anxiety) azokat a feszültségeket és frusztrációkat foglalja magában, amelyek a külső csoport tagjaival történő interakció során keletkeznek.

MIGRÁCIÓS VÁLSÁG MAGYARORSZÁGON

Migrációs válság hazai interpretációi

A nemzetállam nem más, mint a biztonságos állam, amelynek lényege, hogy biztonságérzetet kelt az emberekben. Ha tehát egy ország valamilyen szempontból válsághelyzetet él át, és a környezet valamiképpen bizonytalanná válik, akkor az lehetőséget kínál az érzelmi dimenzió és az érzelemvezérelt politikai gyakorlat középpontba kerülésére (Berezin 2003).

Az előzőekre jó példát szolgáltat az Európai Uniót 2015-ben elérő menekülthullám, és az azt követő (politikai) válság, illetve annak interpretációi. Mindnyájan tapasztalhattuk a mindennapokban is, „hogy az EU

számos országában a társadalmi mélyrétegekbe és az emberek egymás közti kapcsolataiba is lecsorog a politikai és az értékeket aláásó morális krízis” (Csepeli–Örkény 2017: 74). A morális pánik vagy morális válság lényege pont abban áll, hogy valamilyen jelenség potenciális veszélyként csapódik le a társadalmon belül, olyan fenyegetésként, amely alapjaiban veszélyezteti annak fennálló rendjét, és kikezdi a társadalmi morált, és ezért igen erős érzelmi asszociációknak enged teret. A devianciát, amely az egész problémát okozza, kontroll alá kell vonni, szabályozni kell, s mindez persze arra is alkalmat teremt, hogy elterelje a figyelmet a mélyebben fekvő társadalmi problémákról (Kitzinger 2000). Az előbbieket felerősödéséhez járult hozzá a kormányzati kommunikáció lehengerlő volta, amely lényegében a téma kapcsán uralta a médiát, és csak kevésbé engedett teret az egyéb, alternatív értelmezéseknek (Bernáth–Messing 2016).

A migrációs válságot illetően több szerző is (Kiss 2016, Metz 2017) a miniszterelnök identitásépítő törekvéseire hívta fel a figyelmet. Metz Rudolf tanulmányában feljegyzi, hogy a kormányfő 103 beszédében összesen 932 alkalommal szerepelt a mi névmás a következő formákban: „mi, magyarok” „mi, közép-európaiak” „mi, európaiak” (Metz 2017: 247). Emellett az identitás-építés legfőképpen a bevándorlásból adódó veszélyek, a fenyegető tendenciák kijelölésén alapszik, mivel a kormánypárt szerint a bevándorlók jelenléte negatív hatással lenne a közbiztonságra, az életszínvonalra, a kultúrára, azaz valójában identitásválságot eredményezne (Kiss 2016, Metz 2017).

A magyar társadalom fogékonyak mutatkozott a politikai szereplők által generált (és mind a mai napig fenntartott) morális krízisre. A Tárki (2016) mérése szerint 2016-ra 12%-kal nőtt az idegenellenesség Magyarországon, amely 1992-től (a kutatás kezdete) a legmagasabb érték (53%). Ezt kiegészítve a Pew Research Center 2016-os felmérése alapján a magyar társadalom általánosságban negatívabb véleménnyel volt a kisebbségekről, mint a többi európai ország, emellett a muszlimok elutasíttósága magasabb volt a romákénál is. Erős Ferenc (2019) szociálpszichológiai jellemzőkkel (is) magyarázza ezt a féle receptivitást. A xenofóbia ugyanis szoros összefüggést mutat a nemzeti sérelmekkel és az áldozati szereppel, amelyek a magyar nemzeti önkép meghatározó elemei. A globális szemlélet hiánya, a kulturális másság jelentésnélkülisége pedig felerősíti a bűnbakképzés folyamatát, amely együtt jár a másság rasszizálásával (Feischmidt 2016).

A szocioökonómiai összefüggéseket vizsgálva, Ságvári Bence és Messing Vera (2016) tanulmányából az is kiderül, hogy a kollektív jólét és a korrupció mértéke szoros kapcsolatban áll az idegengyűlölettel. Azokban az országokban (így Magyarországon is), ahol a társadalmi intézményekbe vetett bizalom mértéke alacsony, alacsonyabb az iskolázottsági szint, valamint ahol a társadalom viszonylag homogénnek mondható, a xenofóbia mértéke magasabb lesz. A szegénység azonban önmagában nem magyarázó tényező, sokkal fontosabb az a faktor, hogy a magyar társadalmon belül egyedülállóan magas azoknak az aránya, akiket közvetlenül fenyeget a státuszvesztés és a lecsúszás veszélye, így az anyagilag bizonytalan helyzetben, a politikai és társadalmi szempontból marginalizált csoportok válnak a leginkább elutasítóvá a bevándorlókkal szemben (Ságvári – Messing, 2019).

MIGRÁCIÓS FÉLELMEK MAGYARORSZÁGON

Specifikusan a migrációs félelmeket középpontba helyező kutatások magyar kontextusban viszonylag ritkák, de nem példa nélküliek. A fentebbiekben részletezett integrált fenyegetettség elméletén alapszik Simonovits Bori (2016) tanulmánya, amely arra a következtetésre jut, hogy mind a realiztikus, mind pedig a szimbolikus félelmek szintje magas Magyarországon, nincs szignifikáns különbség a két félelemtípus között, illetve, hogy a két dimenzió csak igen nehezen szétszalazható. Mindemellett az iskolai végzettség nagyon fontos befolyásoló tényező a félelmeket illetően: minél iskolázottabb valaki, annál kevesebbet aggódik mindkét dimenzió miatt, emellett az iskolázatlanabbak jobban aggódnak a realiztikus dimenzió miatt.

Egy másik hasonló tanulmányban a szerzők a jóléti sovinizmus elemeit, illetve a konkrét és absztrakt migrációs félelmeket (ezek részben megfeleltethetők az előbbi realiztikus dimenzióknak) vizsgálták. A jóléti sovinizmust gazdasági, kulturális és társadalmi szempontból is tanulmányozták (így részben megfeleltethető az előbbi szimbolikus dimenzióknak), és arra jutottak, hogy annak elválasztása nem lehetséges az egyéb félelemelemtől, mivel azok szervesen összekapcsolódnak az emberek gondolataiban. Emellett a bevándorlással kapcsolatos félelmeket leginkább ugyanazok a társadalmi-demográfiai tényezők magyarázzák, mint amelyek az idegenellenesség kialakulását is (iskolázottság, életkor, regionális különbségek³), a legfontosabb eltérések pedig a pártpreferenciák mentén ragadhatók meg. Végül a politikától távol maradók kiábrándultsága nagyban növeli a migrációval kapcsolatos félelmek kialakulásának esélyét és az idegenellenességet is (Sík–Simonovits–Szeitl 2016).

A Policy Solutions 2017-ben arra vállalkozott, hogy elkészítse Magyarország „félelem-térképét”. A vizsgálat több helyütt is kitért a migrációhoz kapcsolódó félelmekre, és az egyik legfontosabb témaként azonosította azokat. A kutatás eredményei alapján a migrációs félelmek mind személyes szinten (5. legfontosabb félelem), mind pedig az ország jövőjét veszélyeztető tényezők megnevezésénél (5. legfontosabb félelem) meghatározó jelleggel bírtak.⁴ Emellett fontos megjegyezni, hogy elsősorban a pártpreferenciák szerinti megoszlás determinálta a kérdést: míg például a kormánypárti szavazók körében a migráció számított a 2. legfontosabb személyes félelemnek, addig az az MSZP-szavazók esetében az be sem került a top 5 félelem közé. Mindemellett a képzettség nagyon fontos tényező a bevándorlókkal kapcsolatos félelmek esetében, a demográfiai változók közül ez az, ami a legnagyobb mértékben hat az attitűdökre. A kutatás eredményei alapján arányaiban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aggódnak a leginkább a migránsok miatt, amelynek okát a kutatók elsősorban abban látták, hogy mivel e csoport tagjai kisebb mértékben szembesülnek az anyagi problémákkal, ezért esetükben valamilyen felértékelődik a migráció ügye. Ezzel szemben a szakmunkás-végzettségűek esetében a migráció nem fért bele a top 5 félelem közé sem, mivel ők sokkal jobban aggódtak lakhatásuk vagy a munkájuk elvesztése miatt. Ugyanakkor azt is fontos megemlíteni, hogy amikor a kutatók szisztematikusan kérdeztek rá a különböző típusú félelmekre, akkor ez az arány megfordult, így a migráció a kevésbé iskolázott csoportok esetében nagyobb mér-

3 Azokon a területeken, ahol a kérdéses előtti időszakban nagy eséllyel fordultak elő menekültek, az átlagosnál magasabb volt a félelem szintje (Közép-Magyarország, Dél-Alföld, Dél-Dunántúl), míg azokban a régiókban, ahol a menekültek előfordulása ritkább volt (Nyugat-Dunántúl, Észak-Alföld), a menekültekkel kapcsolatban érzékelt félelem az országos átlag alatt maradt.

4 Személyes szinten a bizonytalanságtól, betegségektől, anyagi helyzetétől, valamint a kiszolgáltatottságtól való félelem előzte meg a migrációt, míg az ország jövőjével kapcsolatban leginkább az egészségügy helyzete, a szegénység, a társadalmi különbségek miatt félnek az emberek, negyedik helyre pedig az a típusú aggodalom került, miszerint „nem lesz nyugdíjunk a jövőben”.

tékben váltott ki félelmet: a 8 általánossal rendelkezők 42 százaléka, a felsőfokú végzettségűeknek viszont csak a 33 százaléka tartott attól, hogy migránsok költöznek az országba. Emellett szintén érdekes eredmény, hogy míg a bevándorlás ügye Budapesten elsődleges félelemforrásnak számított, addig a vidéki települések más típusú problémái valószínűleg nem igazán engedtek teret a migrációs félelmeknek. Az előbbi szociodemográfiai összefüggéseket egyéb tanulmányok is megerősítik (Sík–Simonovits–Szeitl 2016; Simonovits 2016).⁵

METODOLÓGIA

Az esetválasztásról: lokalitások szintje, Ózd

Az esetválasztást elsősorban az indokolta, hogy Ózd extrém esetnek (Gerring 2008, Seawright–Gerring 2008) tekinthető, a kutatás célja pedig éppen az, hogy a szociális interakciót, azaz a félelem politikájának hatását egy olyan helyszínen vizsgálja, ahol a különböző típusú válságok egyszerre sújtják a népességet. Ózd ilyen értelemben a „válságrégió” prototípusa, így ideális színtér lehet az érzelmek tanulmányozására. A válsághelyzetekben ugyanis három tényező válhat hangsúlyossá: a fenyegetés (*threat*), a sürgősség (*urgency*) és a bizonytalanság (*uncertainty*) (Boin et al. 2005). E megközelítés alapján pedig feltételezhetjük, hogy mind a fenyegetések, mind pedig a bizonytalanságok megnövekedett intenzitása hatással lehet az érzelmekre, így a félelmek is jól (jobban) kitapinthatóvá válnak.

Ózd városának intézményrendszerét, értékrendjét, és az emberi kapcsolatok egészét gyakorlatilag mind-mind a gyár formálta. A gyár elvesztésével Ózdon egy olyan mély gazdasági- társadalmi- kulturális válság bontakozott ki, amely igen hosszú távú társadalmi következményekkel jár (Alabán 2014). Az előbbieken felvázoltak eklatáns példája az a nagymértékű politikai apátia, amely a 2018-as országgyűlési választások során Ózdon és térségében a legalacsonyabb választási részvételt eredményezte (valasztas.hu 2018).

A válságrégió kialakulásához elsősorban azok a gazdasági tényezők járultak hozzá, amelyek már 1989 előtt is jelen voltak. Ezek közül kiemelendő a kohászat egyoldalúsága, amely gazdasági monokultúrát eredményezett, és korszerűsítésére a Kádár-rendszer idején sem került sor (Vass 2003). Az ózdi gyár elvesztése a társadalmi kontextus teljes átalakulásával járt együtt, és értelemszerűen hozzájárult annak dezintegrációjához. A rendszer-integrátor megszűnésével lényegében minden megváltozott: eltűnt az emberek életéből az az alapvető igazodási pont, amely addig keretet biztosított a mindennapok számára, így a 8/12 órás műszakok helyett leginkább az álláskeresés vált meghatározóvá (Alabán 2019). A gyár felszámolásával tehát a város és annak lakói is identitásuk egyik alappilléreét veszítették el, hiszen a munkások gondolkodásmódját és világhoz való hozzáállását is lényegében véve a gyár határozta meg. Amellett, hogy a gyár anyagi biztonságot jelentett az ott dolgozóknak (a bérek magasabbak voltak a magyarországi átlagbéreknél), más értelemben is biztos (biztonságos) közeget nyújtott. Az egykori munkások visszaemlékezéseiből kiderül, hogy a gyár az alapvető emberi közösséget jelentette életükben, emberi kapcsolataik (és életük legmeghatározóbb emlékei is) valamilyen módon mind a munkahelyükhöz kötődtek (Valuch 2019).

⁵ A fentebbi kutatási eredmények kapcsán fontos megjegyezni, hogy azok a migrációs válsághoz „közelebbi” állapotokat tükröznek, így bár kiindulópontnak tekintem őket tanulmányom szempontjából, az összehasonlíthatóság érvényessége részben megkérdőjeleződik.

Az Ózdon élők a rendszerváltozás igazi veszteseivé váltak, a város és környéke pedig egy olyan depressziós térséggé transzformálódott, ahol a különböző kitörési stratégiák sorra kudarcba fulladtak. Ennek példái a még ma is nagyarányú munkanélküliség, az alacsony életszínvonal, a mélyszegénység, a társadalmi kirekesztődés különböző formái, a „fekete” munkavállalás, a leromlott egészségi állapot, a terjedő kábítószer-és alkohol-fogyasztás (Alabán 2019). Emellett a városban jelentős mértékű lakóhelyi szegregáció figyelhető meg (jórészt etnicizált problémaként), azaz a kedvezőtlen társadalmi helyzetű csoportok (képzetlen, nem foglalkoztatott aktív korúak) térben is jól elkülönülnek (Koós 2020).

Ózdon az egyéni boldogulást célzó döntések közül kiemelkedik az, amikor ez egyén elköltözik, és máshol keres (elsősorban a fővárosban vagy külföldön) megélhetési forrást (Alabán 2019), mivel a különböző túlélési stratégiák közül eddig ez bizonyult a leginkább hatékonynak. Az előbbi jelenség jól beleilleszkedik egy általánosabb/országos trendbe is, Magyarország ugyanis kivándorló ország lett a kétezres évek második felére⁶, és azóta is stabilizálódó elvándorlás jellemzi (Hárs 2018). Az elvándorlásból adódó humántőke-vesztés különösen jellemző azokra a településekre, amelyeknek gazdasága egyetlen ágazatra épült, így nem voltak képesek integrálódni a globális áramlási rendszerbe, és ilyen módon a perifériára szorultak (Koós 2020). Ózd még az előbbi keretrendszerben értelmezve is extrém esetnek bizonyul, hiszen itt az elvándorlás folyamata már a rendszerváltást követően elindult, ennek köszönhetően pedig az elmúlt 30 évben mintegy 14 ezer fővel lett kevesebb a város lakossága (Alabán 2019).

A rendszerváltás utáni Magyarország munkaerőpiacának drasztikus mértékű átalakulása (a gyárbezárások miatt jelentősen megcsappant munkalehetőségek) egy igen erős push-faktornak bizonyult a kivándorlás, elvándorlás vonatkozásában. Különösen igaz ez a „fölösleges”-nek ítélt, „magára hagyott”, a szocializmus ideje alatt ipari üzemekben dolgozó, volt gyári munkás réteg esetében, köztük a rendszerváltással munkanélkülivé vált, szakképzetlen romákat illetően is (Durst 2018: 48). Durst Judit az észak-magyarországi régióban végzett etnográfiai terepmunkája során arra jutott, hogy az elvándorlás kérdése elsősorban az alacsony iskolai végzettségű, szakképzetlen romákat és nem romákat érinti, mivel a helyi elit számára sokkal inkább rendelkezésére állnak a különféle munkalehetőségek (Durst 2019). A szerző a romák esetében három fő migrációs rendszert azonosított: a Kanadában menekültstátuszt nyert romák csoportjait, a németországi vendégmunkás rendszert, valamint az angliai cirkuláris vagy letelepedő migrációt.

Emellett a szakirodalom a romákkal kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy a migrációjuk nem elsősorban az etnicitásuk függvényében változik (Váradí–Durst–Fehér–Németh–Virág 2017), hanem esetükben sokkal fontosabbak a korábbi migrációs tapasztalatok, azaz a migrációs tőke jelenléte (Blaskó–Gödri 2014, Gödri 2016), mert ez az a tudás, amely a leginkább hozzájárulhat a romák elvándorlásához. Mivel Ózdon gyakorlatilag a rendszerváltás óta meghatározó jelenség az elvándorlás, ezért az ehhez kapcsolódó tapasztalatok egyfajta „községi tudásként” vannak jelen az ott élők között, így a migráció egy önmagát (is) gerjesztő folyamattá vált a városban.

A fentiekkel kapcsolatban persze felmerülhet az a kérdés, hogy mennyire igaz Ózdra manapság a válságrégió kifejezés, hiszen a rendszerváltás óta már több mint 30 év telt el. Semmiképpen sem szeretném azt

⁶ A tömeges kivándorlás 2011 óta kezdődött meg Magyarországon, amelyre a média „új exodusként” is hivatkozott (Durst 2018: 43).

állítani, hogy a jelenlegi válság azonos lenne a rendszerváltást követő válsággal, ugyanakkor úgy vélem, hogy a válságdiskurzus egyfajta transzgenerációs örökségként részben mind a mai napig meghatározza az Ózdon élők gondolkodásmódját és szociális attitűdjeit.

Végül, de nem utolsósorban Ózd azért is érdekes választás, mivel a helyi politika is felhívta magára a figyelmet. A város valódi „jobbikos fellegrvár” volt, így Ózdhhoz fűződik a párt egyik legnagyobb sikere: 2014-ben az akkor 27 éves Janiczak Dávid legyőzte a Fidesz jelöltjét a polgármester választáson, és 2019-ben is hatalmon maradt. A városban az elejétől fogva magas volt a párt támogatottsága, ennek egyik oka a kezdeti nyílt cigányellenességben⁷ és rendpártiságban keresendő. Az előbbi tényezők pedig fontos szerepet játszhatnak az általam vizsgált társadalmi csoportot illetően is (Kovács 2014).

A vizsgált csoport: a marginalizáltak

Bár a korábbi kutatások még elsősorban egyéni érzelmként kezelték, az elmúlt évek vizsgálódásai azonban már szakítottak ezzel a hagyománnyal, és azt találták, hogy a félelem politikai- és társadalmi szempontból a hatalmi struktúra elégtelenségeiből táplálkozik, emellett az egyén sebezhetőségére mutat rá (Barbalet–Demertzis 2013). Csoportszinten a félelem tárgya tehát elsősorban nem a közvetlen fizikai fenyegetésben manifesztálódik, hanem sokkal inkább a társadalmi egyenlőtlenségeken alapszik.

Az egyének szociális helyzetükből következően bizonyos státusszal és hatalommal rendelkeznek, ezen két tényezőben történő változás pedig pozitív vagy negatív érzelmeket indukál az emberben (Kemper 1984). A Kemper-féle modellben azok, akik magasabb szintű hatalommal és státusszal bírnak, illetve hatalmat vagy státuszt szereznek, elégedettséget, biztonságot, és magabiztosságot érezhetnek. Ezzel szemben azok, akik bizonyos helyzetekben vesztesnek érzik magukat, félelmet, idegességet és önbizalomvesztést tapasztalhatnak. Mivel a tanulmányban a félelem érzésére fókuszálok, ezért logikusnak tűnik, hogy egy olyan társadalmi csoport érzelmi struktúráját vizsgáljam meg, amelynek tagjai eleve vesztes pozícióban vannak, mivel feltételezhető, hogy esetükben az ún. félelem-narratívák élesebben rajzolódnak majd ki. A szegénység és a lecsúszás veszélye már önmagában is hatalmas kockázatot rejt magában, így azok, akik rosszabb társadalmi pozícióval rendelkeznek, nagyobb eséllyel „merevednek bele” bizonyos helyzetekbe, és nagyobb valószínűséggel élnek át stresszt, frusztrációt, kiábrándultságot a mindennapjaikban, valamint éreznek bizonytalanságot a jövőjükkel kapcsolatban. Ezt a hipotézist a fentebb idézett magyarországi kutatások is megerősítik: az anyagilag bizonytalan helyzetben lévő, politikai és társadalmi szempontból perifériára szoruló csoportok a leginkább elutasítóak a migrációval szemben, és élnek át félelmet a bevándorlással kapcsolatban (Ságvári–Messing 2019, Sík–Simonovits–Szeitl 2016).

---

⁷ A Jobbik helyi szervezete 2013-ban a Multifunkcionális Nemzetiségi és Roma Kulturális, Oktatási Központ létrehozása ellen kezdett kampányolni, melynek legfontosabb szlogenje az „Ózd nem kér a Cigánysátorból!” volt. A helyi szervezet megerősödésében fontos szerepet játszott, hogy az előbbi kampány népszavazási kezdeményezéssé nőtte ki magát, és a Multifunkcionális Központ terve lekerült a napirendről.

Az előbbi elméleti alapok ismeretében esett választásom a marginalizáltak csoportjára: interjúalanyaim többsége roma származású munkanélküli nő volt.⁸ A munkanélküliség egy olyan faktor, amely jól beleilleszkedik a helyi kontextusba, és az Ózdot övező válságdiskurzus fontos összetevőjének mondható. A kemény adatokra támaszkodva, a munkanélküliség szempontjából Ózdon 1993 számított mélypontnak, amikor a regisztrált munkanélküliek száma megközelítette az ózdi gyár korábbi teljes dolgozói létszámát, s túllépte a 12 ezer főt (Alabán 2019). A 2011-es népszámlálás során 10565 foglalkoztatottat és 11641 inaktív keresőt írtak össze a városban, mindezt 9390 eltartott és további 2966 fő munkanélküli egészítette ki. Ezen adatok arról tanúskodnak, hogy kevesebb, mint a lakónépesség egyharmada (30,6%) dolgozott, míg az álláskeresők, illetve az inaktívak együttesen 42,4%-ot tettek ki (Népszámlálás 2013). A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján az Ózdon nyilvántartott álláskeresők aránya 2019 szeptemberében 8,6%-os a munkavállalási korúakhoz képest⁹ (nfsz.munka.hu). Fontos azonban megjegyezni, hogy nem tudni pontosan azok számát, akik nem regisztrálnak a munkaügyi hivataloknál (jelenlegi nevén a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Ózdi Járási Hivatal Járási Munkaügyi Kirendeltségén) és passzívak maradnak a munkaerőpiacon.

Az interjúkészítés elméleti kérdései és gyakorlati körülményei

Vizsgálatom alanya a köznapi ember, érdeklődésem középpontjában a mikroszint áll, vagyis, hogy az egyén hogyan éli meg a félelem jelenségét, a kutatás pedig a kvalitatív paradigmán belül mozog (Denzin–Lincoln 2000).

A tudományos megközelítés alapja a szimbolikus, értelemközpontú szemlélet, ahol az érzelmek interpretatív sémák és forogatókönyvszerű narratívák által meghatározottak, és e folyamatok révén nyernek értelmet számunkra. Az érzelem tehát a „történet egésze”, nem önálló tényező, hanem elválaszthatatlanul kötődik az őt kiváltó körülményekhez (Schweder et al. 2008: 414): „ (...) **a félelem állapota** (...) folyamatszerű állapot, amelynek egyfajta történetszerűsége (kezdet, kibontakozása, fordulatai, kimenetele) van” (Ungvári–Zrínyi 2011: 29). E megközelítés szerint, amikor az emberek narratívákat olvasnak/hallgatnak, vagy éppen maguk alkotják meg azokat, az segítségükre van abban, hogy értelmezni tudják érzelmeiket. Összességében a narratívák által közelebb kerülhetünk a szubjektív élményhez¹⁰, amely az érzelmek központi összetevőjét jelenti (Oatley 2011, Rimé 2009, Habermas 2018).

A fentiek mellett a kvalitatív megközelítés azért is fontos, mivel sokszor egyáltalán nem olvashatunk arról, hogy a vizsgálatokban résztvevők milyen jelentést tulajdonítanak a kutatás alapvető fogalmainak, milyen dimenziókban és milyen mértékben ismerik azokat. Az félig strukturált interjúk azonban alkalmasak lehetnek arra, hogy feltárják, hogy az egyének milyen szubjektív jelentéssel ruházzak fel a vizsgálat tárgyát, azaz ho-

8 Persze, jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az általam vizsgált csoportot mennyiben fenyegeti a lecsúszás veszélye (Vajon lehet-e még tovább csúszni?), hiszen ők már eleve a társadalom perifériáján mozognak. Ugyanakkor a társadalmi és politikai értelemben vett marginalizáltság esetükben elvitathatatlan, amely úgy gondolom, hogy megfelelő kiindulópontként szolgál a mintaválasztáshoz.

9 A legalább ezer regisztrált álláskeresővel rendelkező települések közül Ózd az egyik legrosszabb helyzetben lévő városnak mondható.

10 A szubjektív élmény a legtöbb érzelemfogalom (lásd pl. Izard 1993, Frijda 1986, Rosenberg 1998) meghatározó alkotóeleme. A szubjektív élmények mindnyájunk számára ismerősek: például boldogok vagyunk, amikor szerelmesek vagyunk, vagy szorongunk egy állásinterjú miatt. Álláspontom szerint a narratívák által – és egyben társadalomtudományi szempontból – leginkább ez az érzelmek eme aspektusa válik vizsgálhatóvá.

gyan mozognak a migrációs válságot körülvevő érzelmi spektrumon. Kutatásomban elsődlegesen azt kívántam megvizsgálni, hogy milyen félelem-narratívák jöttek létre a migrációs válsághoz kötődően, létrejöttek-e egyáltalán ilyen félelem-narratívák, illetve milyen más típusú félelmekkel néznek szembe az adatközlőim.

Az interjúkat 2019 májusában készítettem. Az interjúk felvétele minden esetben az adatközlők önkéntes beleegyezésével történt, emellett azok anonimitása mindvégig biztosított volt (a tanulmányban szereplő interjúalanyok álneveken szólalnak meg, és ugyanígy a Függelékben található táblázat is álneveket tartalmaz).

Az interjúk témájaként szándékosan nem a migrációs félelmeket jelöltem meg, hanem először inkább a munkanélküliséggel és a várossal kapcsolatos tapasztalatokról érdeklődtem. Ennek oka elsősorban abban rejlik, hogy a migrációs félelmek tematika sokszor nagyon erős képzettársításokat hív elő az ez emberekből, én pedig nem akartam már az interjúk legelején befolyásolni/orientálni az adatközlők gondolkodását, azaz inkább indirekt módon szerettem volna megközelíteni a vizsgált kérdéskört. Emellett azt is feltételeztem, hogy a munkanélküliség ismerős terep az interjúalanyok számára, amelynek hatására nagyobb magabiztosággal mozognak majd az interjúszituációban, és így könnyebben megnyílnak az interjú készítője előtt. A kölcsönös bizalom megteremtésének lehetőségét szolgálta az is, hogy minden interjú esetében biztosított volt egy külön helyiség, ahol négy szemközt tehettem fel kérdéseimet az adatközlőknek.

Az interjúk során a kérdéseket „három szinten” csoportosítottam, tehát egyszerre koncentráltam a személyes szintre, emellett igyekeztem elkülöníteni a városra (Ózdra), és az országra vonatkozó kérdéseket. (Az interjúkérdéseket lásd a Függelékben.) Az interjúkérdések tehát szándékosan nem kérdeztek rá specifikusan a migrációs válságra, mivel arra voltam kíváncsi, hogy az adatközlőim beavatkozás nélkül is szóba hozzák-e ezt a témát. Amennyiben maguktól egyáltalán nem tértek rá az általam vizsgált jelenségre, közbeékeltem erre vonatkozó alkérdéseket is, ilyen értelemben aktív¹¹ szerepet vettem fel az interjúk során. Ezt követően az interjúk által gyűjtött adatokon információalapú feldolgozást, tematikus kézi elemzést végeztem. Az elemzés során egyrészt kimondottan a migrációra (migránsokra) vonatkozó narratívákat vizsgáltam, másrészt pedig olyan gyakorta felbukkanó témákat (mintázatok) kerestem az elbeszélésekben, amelyek – megítélésem szerint – valamiképpen félelemmel, aggodalommal töltötte el az interjúalanyokat.

Összesen 19 adatközlővel kerültem kapcsolatba, az interjúalanyaim többsége roma származású nő volt.¹² (11 roma nő, 6 roma férfi, 2 nem roma nő. A minta összetételéről bővebben lásd a Függelékben található táblázatot.) A roma nők felülreprezentáltsága az adatközlők között jórészt a terep sajátosságainak köszönhető. Az általam felvett interjúk legnagyobb része ugyanis három helyszínen valósult meg: a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Ózdi Felzárkózási és Képzési Osztályán (SZGYF), az Ózdi Sajóvárkonyi-Táblai Összevont Óvodában, valamint az Arlói Szociális Alapszolgálati Központban. Az előbbi két intézményben leginkább a nők, azon belül is a kisebbségi származású interjúalanyok váltak elérhetővé, a mintavétel ilyen értelemben kényelmi mintavételnek tekinthető (convenience sampling). Az első esetben (SZGYF) tér-idő (time-location) mintavételt alkalmaztam, ugyanis közvetítőm felhívta a figyelmemet arra, hogy bizonyos napokon ún. „toborzást” tartanak.

11 Az aktív interjúk iskola szerint az interjúhelyzet mindig interaktív folyamat, így a résztvevők egyáltalán nem tekinthetnek el egymástól (Németh 2019).

12 Az általam felvázolt kutatás felveti az interszekcionalitás kérdését is, azonban ebben az írásban az adatközlőim által elmondottakat elsősorban a munkanélküliség dimenziójában elemzem.

Ezeken a napokon kerülnek meghirdetésre az újabb tanfolyamok, így ekkor jóval többen összegyűlnek az SZGYF ózdi épületében, ez pedig jó lehetőséget biztosított számomra, hogy egyszerre több interjút is készítsék az ott megjelent munkanélküliekkel. Az interjúalanyok nemi megoszlása ezen a helyszín arányos volt, a mintában szereplő férfi adatközlők többsége innen származott.

Végül, bár a minta homogenitása okán megkérdőjeleződhet a kutatási eredmények átvihetősége, más kontextusban/helyszínen való érvényessége, azonban tény, hogy az interjúalanyok csoportja olyan értelemben a „valóságot tükrözi”, miszerint a környéken a roma nők körében a legmagasabb a munkanélküliség. Mindez statisztikai adatokkal is alátámasztható: szinte alig találni ugyanis az Észak-Magyarországi régió belül olyan kistérséget, ahol nagyobb arányban foglalkoztatnának nőket, mint férfiakat (Alabán 2019). Emellett nem elhanyagolható körülmény, hogy Ózdon és térségében a roma lakosság aránya kiemelkedően magas,¹³ körükben pedig felülreprezentált a munkanélküliség.¹⁴

A kutatás szempontjából meghatározó szereppel bírt saját (kutatói) identitásom, mivel magam is ózdi származású vagyok. Bár a vizsgálat során törekedtem a kutatói és a személyes self „szétválasztására”, ugyanakkor az a tény, hogy életem első 19 évét lényegében a városban töltöttem, emellett, hogy mind a mai napig ózdi vagyok, egy olyan sajátos nézőpontot biztosított, amely egyszerre segítette és nehezítette a tudományos megismerést. Ózdi származásom megkönnyítette a gyakorlati megvalósítást, főként az interjúalanyok „megtalálását”, pontosabban a környéken meglévő kapcsolati tőkém jelentett segítséget, hiszen közvetítőim legnagyobb része barátaim és ismerőseim közül került ki. Szintén fontos tényező, hogy az interjúk készítésénél is „könnyítő körülménynek” számított az, hogy Ózdon születtem, hiszen valamelyest sikerült áthidalni az interjúalany és interjú készítője közötti távolságot azáltal, hogy részben „ózdi lányként” voltam jelen az interjúszituációban, és kevésbé keltettem valamiféle tudományos tekintéllyel felruházott „UFÓ”¹⁵ benyomását. Az előbbi tehát segítette az interjú folyamán a bizalmi viszony kialakítását, ugyanakkor azt a tényt sem szeretném elhallgatni, hogy az általam vizsgált (marginalizált) csoport esetében nagyon nehéz feladatnak bizonyult (és nem is volt feltétlenül sikeres) a hatalmi aszimmetriák¹⁶ feloldása. Az előbbi egyenlőtlenségi viszony „tehermentesítésére” alapot szolgáltathat, hogy valójában „a kiszolgáltatott, társadalmi-gazdasági és szimbolikus hátrányokat elszenvedő csoportok tagjai helyzeti előnyben vannak saját világukban, amit a kutató megismerni igyekszik, hiszen belső szabályaikról, viszonyrendszereikről, túlélés technikáikról sokkal többet tudnak, mint az effélékről kérdezősködő kutató” (Németh 2017, 2018). A tanulmány további részében az empirikus eredményeket igyekeztem az előbbi nézőpontot szem előtt tartva értékelni.

13 A Debreceni Egyetem (DE) Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékének munkatársai, külső (szakértői) besorolással, 2010–2013-ra keltezett felmérést készítettek, amely a romák arányát 37,8%-osra mérte az ózdi járás területén (Pénzes–Tátrai–Pásztor 2018).

14 Az elmúlt időszakban a romák foglalkoztatottságának növekedését tapasztalhatjuk: 2013-ban 26 százalékuk, 2017-ben már 45 százalékuk volt foglalkoztatott. Ennek a növekedésnek az egyik sarokpontja a közmunka, a romák 25 százalékos foglalkoztatásából 9 százalékpontot tett ki 2013-ban, míg négy évvel később 45 százalékból már 16 százalékpontot. Fontos azonban megjegyezni, hogy a fentebbi változások nem jártak együtt a romák jövedelmi helyzetének javulásával, mivel a foglalkoztatottságuk elsősorban a munkaerőpiac alacsonyabb szegmenségekben, illetve a közfoglalkoztatás területén javult (Bernát 2018).

15 A kifejezést Németh Krisztina használja egy a terepmunka módszertani sajátosságait leíró könyvfejezetben (Németh 2015: 33).

16 A kutatás (és ez hatványozottan igaz a kvalitatív kutatásokra) során mindig ügyelnünk kell hatalmi egyenlőtlenségekre. Bármilyen privilegizált helyzetben is van az adatközlőnk, tudatosítani kell magunkban, hogy mint kutató mindig magasabb hatalmi pozícióban vagyunk (Denzel–Lincoln 2000).

EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

Migrációs félelmek: narratíva-nélküliség és másodlagos szerep

Első kutatási kérdésemmel arra kerestem választ, hogy milyen migrációs válsághoz kapcsolódó félelem-narratívák jöttek létre Ózd városában, pontosabban létrejöttek-e egyáltalán ilyen típusú félelem-narratívák a marginalizált csoport körében.

A migráció témája az interjúalanyok többségénél automatikusan előkerült. 19 adatközlőből 11 minden „külső beavatkozás” nélkül felhozta a kérdéskört, így összesen 8 esetben kellett rákérdeznem a bevándorlás témájára. Az interjúalanyok általában az ország jövőjét/ sorsát illetően említették meg a témát, emellett jórészt a televízióhoz, híradóhoz kapcsolták azt:

„Szerintem igen, egyre többet hallani, egyre többet nézek tv-t, egyre több országban hallani, hogy bevándoroltak (...). Most mitől félne az ember, most hallja is a tv-ben, mik is vannak.” (V. 26 éves nő)

Hát, ahogy nézem a híradót, a migránsoktól. Én mást nem is látok, hallok, beszélek. Azokról jelentenek, hogy azok mit csinálnak, ha beengednék őket.” (P. 25 éves férfi)

Fontos megemlíteni, hogy azok az adatközlők, akik maguktól hozták fel a témát, nem elsősorban személyes félelemként élték meg a bevándorlást, pontosabban csak ritkán kapcsolták össze azt saját életükkel. Persze, erre is találni ellenpéldát: az egyik interjúalany arról számolt be, hogy a gyermekeit félti a bevándorlótól, hiszen amikor azok elmennek otthonról, akkor kikerülnek az ellenőrzése alól, és lényegében bármi megtörténhet velük. A ténylegesen megélt valóságdarabot igyekezett „pótolni”, hogy két interjúalany is arról nyilatkozott, lehetséges, hogy migránsok voltak jelen a környéken:

„Nem tudom, hogy igaz-e, hallottam, másfél hónapja jöttek át egy páran. Nem tudom, hogy igaz-e vagy nem. Mondták, hogy látták őket, de most ki tudja, hogy az-e vagy nem?” (B. 36 éves nő)

Az interjúalanyok zöme ún. „realisztikus/konkrét félelemként” élte meg a migrációt, míg a szimbolikus dimenzió (pl. veszélyeztetik a kultúránkat, értékeinket) szinte teljes mértékben említés nélkül maradt. Az adatközlők a migránsokat legtöbbször úgy azonosították, mint akik potenciálisan alkalmasak arra, hogy elvegyék az emberek életét vagy bűncselekményeket kövessenek el Magyarországon:

„Akik rosszakat csinálnak, minek beengedni? Akik ölnek, rabolnak, gyilkolnak azokat minek beengedni? Én is ellene vagyok ennek, meg szerintem sokan, így Ózdon. Most senki se akarja magának a bajt.” (B. 36 éves nő)

„Ahogy halljuk a tévében, hogy megerősökolgatják a lányokat, meg csinálják a hülyeségeket.” (J. 43 éves férfi)

Emellett megcáfolva előzetes várakozásaimat (hiszen munkanélküliekről volt szó), a válaszadók szinte kivétel nélkül reflektálatlanul hagyták a munka és a bevándorlás kapcsolatát, az ún. jóléti sovinizmus elemei így szinte teljes mértékben hiányoztak az adatközlők által elmondottakból. Az interjúalanyok közül mindösszesen ketten említették meg, hogy a bevándorlás esetleg negatív következménnyel járna számukra a munkakeresés szempontjából:

„Arra is van veszély, ha mink úgy beengedjük, akkor mink tőlünk elveszik azokat a munkákat vagy mást, ez veszély.” (Z. 41 éves férfi)

„Ezeket a migránsokat hallgatom mindig. Orbán Viktor úr nem akarja, ebben egyetértek vele. Lehet jobb is, a munkanélkülieknek is jobb, hogy a munka is több lenne az itteni embereknek.” (K. 47 éves nő)

Mindemellett az egyik adatközlő pozitív kontextusba helyezte a migráció kérdését, és úgy nyilatkozott, hogy a bevándorlás gazdasági szempontból igazából előnyös volna az országnak:

„Pénz szempontjából nagyon jó lenne állítólag, emberiségből nem biztos.” (T. 30 éves nő)

Azt is érdemes kiemelni, hogy bár a válaszadók többsége potenciális veszélyforrásként értékelte a migráció kérdését, a bevándorlókról való gondolkodásmód közel sem koherens, így az empátia és a sajnálat mintázatai is kirajolódtak az interjúalanyok által elmondottakban:

„Valamilyen szinten sajnálom is őket, de tényleg olyan rosszakat hallani róluk, bűncselekményeket, hogy nem lehet annyira sajnálkozni szerintem, nem tudom ebből mi lesz még.” (A. 25 éves nő)

„Lehet ez a háborúsdi az ok, kergetik el őket otthonról, dehát ha mindenkit befogad Magyarország, akkor itt lesz túlnépesedés, úgyhogy ez ilyen politika. Abba én nem szeretnék belemenni. Sajnálom az embereket, de én magam mit tehetnék?” (M. 51 éves nő)

Egy „extrém” esettel is találkoztam: az egyik adatközlőm hozzáállása teljes mértékben különbözött a többiekétől. Az ő attitűdjét az empátia és a befogadás jellemezte, és azt hangsúlyozta, hogy a bevándorlók is pont olyan emberek, mint mi, se nem jobbak, se nem rosszabbak:

„Én nem félek a migránsoktól, nem félek semmitől. Ha bejönnek, azok kapnak munkát, szerintem azok is normális életet szeretnének élni, ha bejönnek ide. (...) Ők is ugyanazt akarják elérni, hogy megéljenek, merthogy abban az országban nem tudnak. Kijönnek egy másik világba, hogy meg tudjanak élni.” (R. 37 éves nő)

Bár a migrációs válsághoz kapcsolódó félelmek ténylegesen kitapinthatóvá váltak az általam gyűjtött adatok alapján, azonban azok egyfajta másodlagos félelemként voltak csak jelen az adatközlők válaszaiban. Értem ez alatt egyrészt a személyes tapasztalat teljes hiányát („a Miniszterelnök úr szerint”, „a TV is ezt mondja”), másrészt pedig az anyagi típusú/ saját életüket ténylegesen érintő félelmek és problémák domináns jellegét, amelyek viszonylag kevés teret engednek csak a migrációs félelmeknek.

Jelen kutatás eredeti célja az volt, hogy migrációs válsághoz kapcsolódó félelem-narratívákat vizsgálja az interjúalanyok által elmondott történetekben. Ezzel egyidejűleg az egyik legfontosabb megállapítás éppen az, hogy nem igazán léteznek ilyen típusú félelem-narratívák, csak maguk a félelmek. Az interjúalanyok nem képesek történetekként megjeleníteni a migrációs válságot, hiszen nem rendelkeznek semmilyen személyes tapasztalattal. A média/televízió által elmesélt történetek természetesen jelen vannak az interjúalanyok által elmondottakban, azonban nagyon érezhető azok „kölcsonzott” jellege. A televíziós tapasztalatok, azaz a média általi narratívák egyeduralma mutatkozik meg abban is, hogy az interjúalanyok elsősorban az ország jövőjével kapcsolatban említették a migráció problémáját, néhányan pedig átvitték ezen érzelmeket a személyes szintre, azonban a város (Ózd) jövője szinte teljes mértékben hiányzott a történetekből. Az adatközlők tehát nem élték

tovább ezeket a történeteket, nem vonatkoztatták azt a város jövőjére. A kutatási egyik legfontosabb megállapítása tehát a migrációs félelmek narratíva-nélkülisége.

A fentebbi következtetések egybecsengenek a korábbi, témában született kutatási eredményekkel is. Ezek szerint sokszor inkább a magasabb iskolai végzettségűek aggódnak a migráció miatt, mivel e csoport esetében kisebb mértékűek az anyagi bizonytalanságok, vagyis a jobb anyagi helyzet nagyobb mértékben enged teret a migrációs félelmeknek. Mivel nem szisztematikusan kérdeztem rá a félelemforrásokra, ezért elsősorban az anyagiakkal és az élet kiszámíthatatlanságával kapcsolatos félelmek domináltak, a migrációval kapcsolatos félelmek pedig háttérbe szorultak. Másrészt az a feltételezés is megerősítést nyert, hogy az iskolázatlanabb társadalmi csoportok esetében inkább meghatározó a félelem realiztikus dimenziója (migráns mint potenciális veszélyforrás, aki az életünket fenyegeti). Fontos azonban megjegyezni, hogy a szimbolikus dimenzió ignorálása mással is magyarázható. Interjúalanyaim legnagyobb része roma származású volt, ebben az esetben pedig felmerül a kérdés, mennyire érzik magukat ezek az emberek magyarnak/ magyar állampolgárnak. (Egyik interjúalanyom például így nyilatkozott: *„Ha magyar állampolgár lennék, akkor nem itt lennék.”* K. 19 éves férfi.) E témakör kifejtése valószínűleg szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, az azonban vitathatatlan, hogy interjúalanyaim periférikus helyzete fontos magyarázó tényező lehet a szimbolikus félelmeket illetően.

A politikailag releváns érzelmekkel kapcsolatos egyik legfontosabb elméleti megállapítás az, hogy ezek az érzések nagyobb mértékben konstruáltak, emellett nagyobb mértékben vonják magukba a kognitív dimenziót (Goodwin 2001). Az előbbi tézis az általam vizsgált kontextusban részben megkérdőjeleződik. Bár a migrációs válsághoz kapcsolódó félelem-narratívák (részben) a média és a politika által konstruáltak, azok kevésbé kötődnek a komplexebb gondolati struktúrákhoz, hiszen a média által közvetített történetek a legelemibb/leginkább zsigeri félelmeket váltották ki az interjúalanyokból.

Miről szól az ózdiak története: „(...) dehát a remény az láthatatlan”

Ha a migrációs válsághoz kapcsolódó félelmek nem nyertek teret az ózdi munkanélküliek gondolkodásában, akkor felmerül a kérdés, hogy mitől félnek valójában az adatközlők? Miről szól igazából az ózdiak története?

Az interjúalanyokat természetesen nagyon sokféle kérdés foglalkoztatta, ezek közül a témák közül azonban kiemelkedett az elvándorlás jelensége. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy sok esetben ez volt az interjúalanyok életének központi kérdése, egyféle viszonyítási pont, amely köré a többi probléma szerveződik. Az elvándorlás a bevándorlással ellentétben tehát személyes élmény, egy olyan valóságdarab, amelyhez ilyen vagy olyan módon, de lényegében minden adatközlőm kapcsolódni tudott.

Az elvándorlás kérdését illetően fontossá vált a gender aspektus, mivel nagyon eltérőek voltak a férfiak és nők történetei.¹⁷ Ez a különbség elsősorban abból származik, hogy a roma családok esetében sokszor még mindig a férfi az elsődleges családfenntartó, míg a nő elsősorban a gyermekek nevelésével van elfoglalva. Ez a hagyományos szerepfelosztás az interjúalanyok által elmondottakból is kirajzolódik: a legtöbb esetben a nők passzív szerepbe kényszerülnek, és a férjük/élettársuk hiányáról számolnak be:

¹⁷ Ez a megállapítás egyébként az országos trendekbe is illeszkedik, mivel az utóbbi bő évtized magyar kivándorlóinak körében valamelyest felülreprezentáltak a férfiak (Blaskó–Gödri 2016: 66).

„Férjem is Pestre jár hazajárásban, hogy pénzt tudjon keresni. Mert egyszerűen nincs úgy munka.” (B. 36 éves nő)

„Hát erre nem is lehet szavakat találni, nagyon rossz. A férjem egyáltalán nem tud vállalni munkát itthon, úgyhogy ez nekünk nagyon nagy szenvedés, hogy ő Hollandiában dolgozik. Nem is látjuk egymást szinte, mert itthon nincs munkalehetőség, a környéken se egyáltalán, csak rosszat tudok mondani.” (A. 25 éves nő)

Ezzel szemben a férfi válaszadóim értelemszerűen a másik oldalról közelítenek, hiszen az elvándorlás aktív szereplőivé válnak. Amellett, hogy a legtöbben ténylegesen a jobb megélhetési lehetőségeket és a családjuk eltartásának fontosságát emelték ki a külföldi/budapesti munkavállalással kapcsolatban, többen is pozitív élményként értékelték a külföldi tapasztalatokat:

„Én jártam külföldön is, és teljesen más az emberek hozzáállása (...) máshol inkább segítenek, segítőkészek, itt meg egyáltalán nem.” (K. 19 éves férfi)

„Néha az ismeretlenek sokkal jobbak, mint a falusiak meg az ózdiak.” (P. 21 éves férfi)

Az elvándorlás fentebbi típusa a Durst Judit (2018, 2019) által vizsgált három migrációs rendszer (transznacionális) vendégmunkás fogalmába illeszthető be a leginkább. A hollandiai, illetve németországi vendégmunkás rendszer jórészt helyi toborzók révén működik, és meglehetősen maszkulin jellegű, azaz elsősorban a húszas éveikben járó fiatal férfiak kapcsolódnak be a migrációs folyamatokba. Emellett ebben az esetben a résztvevők igen kiszolgáltatott helyzetben vannak, mivel nem rendelkeznek a rokonsági hálózat által nyújtott migrációs burokkal (Sík 2005). Az előbbi típusjellemzők összhangban vannak az interjúk során megosztott tapasztalatokkal.

Végül amellett, hogy az elvándorlás kérdése személyes élmény, ez volt az a félelemtípus, amelyet az interjúalanyok egyszerre azonosítottak lokális és országos szintű problémaként is:

„Mostanában az országnak a negyven százaléka külföldön keres munkát, mert itt vagy a fizetéssel vannak problémák, vagy az illető nem tud elhelyezkedni.” (M. 24 éves férfi)

Amikor a városról kérdeztem az adatközlőimet, azok egyszerre beszéltek fejlődő és romló környezetről. Jellemző volt azonban, hogy a fejlődő környezet narratívája alatt elsősorban a technikai fejlődést, illetve a város arculatának változását értették az interjúalanyok:

„(...) nagyon sokat fejlődött ez a város. Szép, nagyon sok étterem nyílt, majdnem olyan, mint Miskolc.” (R. 37 éves nő)

„Hát, vannak változások. Épületek változtak, több áruház, boltok, épületek. Szébb lett Ózd is, van körforgalom is.” (F. 25 éves nő)

Fontos azonban hozzátenni, az előbbi pozitívnak tűnő hozzászólások mellett is a legtöbb interjúalany a munkalehetőségek hiányát és a megélhetési nehézségeket továbbra is problémaként jelölte meg. Elenyésző azoknak a száma, akik a munkalehetőségek javulásáról számoltak be, és még ha így is volt, ezt a tapasztalatot az interjúalanyok nem tudták saját életükre vonatkoztatni. Emellett sokszor olyan érzésem volt, hogy az adatközlők „tankönyvszerű válaszokat” adtak: fejlődésről számoltak be, ugyanakkor úgy éreztem, hogy inkább azért

kapom ezt a visszajelzést, mert az interjúalany azt hiszi, hogy ezt szeretném hallani.

A fentiek mellett egy olyan társadalmi válság képe bontakozott ki az adatközlők történeteiből, amelynek alapját az egymással- és az intézményekkel szembeni általános bizalmatlanság, valamint egy veszélyes, bűncselekményekkel teli külvilág képe jelentette. Mindez jól megmutatkozott abban, amikor az interjúalanyok az emberi kapcsolatok romlásáról, az elidegenedésről, illetve a bűncselekmények magas számáról és a droghasználatról, az „emberiség romlásáról” számoltak be:

„Ahhoz képest, hogy a város fejlődött, az emberiség tönkrement, én nagyon sok embert látok, hogy lehetne élete, csak más végett nem tud, így döntött.” (Z. 41 éves férfi)

A történetek nagy része arról szólt, hogy az emberi kapcsolatok már nem olyanok, mint régen, az emberekben nem lehet megbízni, sőt már a családtagokra sem lehet számítani:

„(...) mindenkitől a tisztes távolságot megadom, a három lépés távolságot mindenkitől, még a saját családtagomtól is.” (R. 37 éves nő)

„Csak már most az emberek se olyanok, türelmetlenek. (...) A testvérek is olyanok, hogy nem tudsz senkire számítani. Régebben, mikor anyukám élt, olyan testvéri szeretetük volt, nem lehet ehhez hasonlítani, amit most ebben az életben élünk. Mindenki rohan, nincs idő rá, türelmetlen (...)” (K. 47 éves nő)

Az interjúalanyokat tehát leginkább az egymással szemben érzett, nagyfokú bizalmatlanság jellemezte:

„A csordában az ember olyan félelmetes. Én meg itt vagyok egy szál magam (...)” (I. 29 éves nő)

A fentiek mellett sokan kiemelték az agresszív/erőszakos viselkedésmódot, a bűncselekmények magas számát is. Ezen belül pedig többen is potenciális veszélyforrásként azonosították a drogokat, amelyek számos ember és család életét teszik és tették már tönkre a városban:

„Hát erre a drogra, nem tudom, miket szívnak. Erre gondolok. Nagyon sok család ezért megy tönkre, külön lesznek, a gyerekek nem úgy vannak. Amit vállaltak nem tudják befejezni ez végett, és az emberiség tönkremegy, nem törődnek semmivel.” (Z. 41 éves férfi)

A drogok egyes történetekben a negatív változások egyik legfőbb magyarázó tényezőjévé is váltak:

„(...) ezek a rossz drogok, amik bejöttek, nagyon sokat változtak az emberek. Régen nem voltak ennyire elterjedve, mint most. Sokat változtak az emberek.”¹⁸ (F. 28 éves férfi)

Végül, de nem utolsósorban az interjúalanyok nemcsak egymással szemben bizalmatlanok, hanem az intézményekkel szemben is. Az előbbiekkal kapcsolatban érdemes lehet megemlíteni az interjúalanyok politikához való viszonyát. Az adatközlők által elmondottakból elsősorban a tehetetlenség érzése rajzolódik ki. Az interjúalanyok nagy része úgy gondolja, hogy döntései nem csak a politikára nincsenek hatással, de saját életére nézve sem gyakorolnak befolyást:

„Hát, nem tudom, mit mondjak rá, csak annyit tudok mondani, hogy ezek a nagy fejések, akik a parlamentben vannak, rajtuk áll vagy bukik minden szerintem. Mert most egy kisember hiába mond akármit.” (M. 51 éves nő)

¹⁸ A droghasználat sűrű „emlegetése” valószínűleg egy komoly társadalmi problémára, az ún. designer drogok szegregátumokon belüli terjedésére is utal.

A politika tehát nem a hétköznapi emberek dolga, „(...) merthogy a parlamenthez tartozik a politika.” (J. 24 éves nő)

Mindemellett árulkodó lehet az is, hogy az intézményi szint szinte teljes mértékben kimarad az interjúalanyok történeteiből. Az előbbieket eklatáns példája, hogy bár nagyon sokan beszéltek arról, hogy mennyire féltik a családjuk, illetve önmaguk egészségét, azonban a magyar egészségügy állapota/ kórházak helyzete teljes mértékben említés nélkül maradt.¹⁹ Az intézményekkel szembeni bizalmatlanság/intézményekkel szembeni félelem igazából nem is artikulálódik ezekben a narratívákban, hanem az interjúk alapján inkább úgy tűnhet, mintha az intézményi szint egy hiányzó valóságdarab volna az adatközlők életében.

Ha megpróbálnánk összefoglalni az ózdiak által elmondott történeteket, akkor azt mondhatnánk, hogy a megélhetés kérdése és az ehhez kapcsolódó kitörési/megoldási lehetőségek (elvándorlás) uralják a narratívákat. Emellett a történeteket folyamatosan átszövi a bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság, a „nem tudjuk, mit hoz a holnap” érzése:

„Félelem az mindig van, minden évben. hogy most mi következik, mi lesz? Mit döntenek, mert nem mi döntünk. Ott van a félelem.” (Z. 41 éves férfi)

A mindennapok létbizonytalansága lehetetlenné teszi, hogy az emberek hosszabb távon gondolkodjanak, vagy esetleg terveket szőjenek a jövőre nézve. Az interjúk elkészítése során szerzett egyik legmeghatározóbb tapasztalatom éppen az volt, hogy az interjúalanyok nem tudják, vagy nem akarják megfogalmazni a reményeiket, az ország vagy a város jövőjével kapcsolatban pedig még kevésbé tudják értelmezni ezt a kérdést. Az alábbi idézet jól összefoglalja az általam tapasztaltakat:

„Már csak ilyen kicsi dolgokat remél az ember. Ha sok kicsit remélsz, kevesebb csalódás ér, mintha egy nagyot, és az nem jön be.” (I. 29 éves nő)

KÖVETKEZTETÉSEK: BEVÁNDORLÁS HELYETT ELVÁNDORLÁS

A tanulmányban a migrációs válsághoz kapcsolódó félelem-narratívákat vizsgáltam Ózd városában, emellett arra is kíváncsi voltam, hogy milyen más félelemtípusokkal találkozhatunk az ózdi munkanélküliek által elmondott történetekben.

A kutatás egyik legfontosabb megállapítása éppen a migrációs félelmek narratíva-nélkülisége és másodlagos szerepe volt. A személyes élmények és tapasztalatok hiánya lehetetlenné teszi, hogy a migrációs félelmek komolyan szerepet játszanak a hétköznapiakban, emellett a mindennapok létbizonytalansága, a megélhetési nehézségek sem engednek teret ezeknek a félelmeknek. Az ózdiak történeteiben így az elvándorlás témája vált központi kérdéssé a bevándorlás problémája helyett, egy olyan igazodási ponttá, amely köré manapság rege-
teg helyi család élete szerveződik.

A fentiek mellett azonban tény, hogy a migrációs félelmek valóban jelen vannak, és bár valahol a válaszadók gondolatai mélyén bújnak meg, azok kimondása/elmesélése valódi félelemmel tölti el az interjúalanyokat, hiszen az emberek arra reagálnak érzelmileg, amit valósan gondolnak. Az érzelmeket, tehát igazából az indu-

¹⁹ Ez azért is érdekes eredmény, mert a Policy Solutions által elvégzett kutatásban az egészségügy állapota (illetve annak romlása) a magyar társadalom egyik kiemelt félelemforrása.

kálja, amilyen módon a valóságot interpretáljuk, nem maga a valóság. Amikor egy horrorfilmet nézünk, akkor az félelmet/rettegést vált ki belőlünk, még akkor is, ha tudatában vagyunk, hogy a történet egésze fikció (Frijda 2007). Ezzel persze nem azt akarom állítani, hogy a migrációs válság hazai interpretációi egy horrorfilmhez lennének hasonlatosak, és teljes mértékben fikción alapulnának, azt azonban mindenképpen be kell látni, hogy a média (ebben az esetben elsősorban a televízió) kitűnően alkalmas arra, hogy szándékosan vagy szándék nélkül félelmeket/érzelmeket generáljon a nézőkben.

A migrációs válsággal kapcsolatosan a helyi politika szintje szintén fontos tényező lehet. Mivel Ózd nem volt közvetlenül érintett a válságban, így a helyi politika szereplői sem igazán próbálkoztak a téma kisajátításával, így nem történhetett meg a „*félelmek kontroll alá vonása*” sem, ahogyan az például Ásotthalom esetében végbement (Feischmidt 2016). Az interjúalanyok által elmondott történetekben így nem fedezhetőek fel a lokális politikai tér elemei, hanem leginkább az „orbáni narratíva” állami média (legfőképpen televízió) által közvetített összetevői jelennek meg bennük. Az interjúalanyok nem csak a migrációs válsággal kapcsolatban nem említették a helyi politika szerepét/szereplőit, hanem az más kérdéseket illetően is hiányzott a történetekből. Kezdetben azt feltételeztem, hogy a város jobbikos vezetéséről kirajzolódik majd valamilyen kép az elmondottakból. A helyi politika szintje azonban ugyanúgy hiányzó valóságdarab volt, mint a fentebb említett intézményrendszeré. Az interjúalanyok még az országos politikáról is többet beszéltek, mint a lokális politikai térről.

Az elvándorlás kérdéséhez visszatérve, az azért is érdekes téma az adatközlőkkel kapcsolatban, mert egy olyan marginalizált csoportról van szó, ahol gazdasági, kulturális, társadalmi tőkével nem, vagy csak minimális mértékben rendelkező, szegregált helyzetben lévő családok töreksenek migrációra. A fentiekkel kapcsolatban logikusnak tűnik az a kérdés, hogy vajon mennyiben tekinthető a migráció félelemnek. A migráció egyrészt a jobb élet utáni vágyakozást jelenti, amelyben a legfontosabb motivációs tényező éppen az, hogy az életünkre vonatkozó elképzeléseinket nem látjuk biztosítottak azon a helyen, ahol élünk. Hage (2009) elmélete alapján az élhető élet koncepciója együtt jár egyfajta elképzelt mobilitással, amelyet lényegében az a percepció tükröz, hogy az ember halad valamerre az életével. Ilyen értelemben a migránsok közös jellemzője lehet az az érzés, hogy megragadtak, elakadtak az életükkel (stuckedness), és az egzisztenciális immobilitás állapotából a földrajzi mobilitás által szeretnének kitörni. Az elvándorlás jelensége tehát rendelkezik egyfajta „félelem-faktorral” is, hiszen a migrációs törekvéseket az interjúalanyok esetében leginkább a megélhetés és a válság kényszere formálja. Ezek olyan strukturális kényszerek, mint a munkanélküliség, a szegénység, a megélhetési lehetőségek szűkössége vagy azok teljes hiánya. Emellett a romákat illetően a migrációs törekvések sokszor összekapcsolódnak az etnikai diszkriminációtól való félelemmel is (Váradi–Durst–Fehér–Németh–Virág 2017). A migráció így elválaszthatatlanul összefonódik az interjúalanyok életét meghatározó egzisztenciális félelmekkel, és egy olyan gyűjtőfogalommá válik, amelyben az adatközlők (és családjainak) létének legalapvetőbb bizonytalanságai manifesztálódnak. Az interjúalanyok tehát nem magától az elvándorlástól félnek, a migráció témaköre inkább valamiféle lakmuspapírként szolgál az egzisztenciális aggodalmak tengerében. Ismételten fontosnak tartom kiemelni az előbbiek gender-vetületét. Míg a nők esetében elsősorban a magány, illetve a családi élet megbomlása (egyfajta veszteségérzet) az, ami fenyegetőleg hat, addig a férfiak életében a migráció inkább valamiféle megküzdési mechanizmusként kódolható, amely lehetőséget biztosít számukra, hogy jobb életfeltételeket biztosítsanak családjuk számára.

Utolsó pontként érdemes lehet kitérni arra, hogy mennyire tekinthetők az interjúalanyok történetei „ózdai történeteknek”, mennyire meghatározó bennük a lokális jelleg? Leginkább a társadalmi válság képe lehet az, amely helyi sajátosságnak tekinthető. Bár az előbbi narratíva, emellett a múlt iránti nosztalgia részben általános jelenségek,²⁰ a helyi közegnek azonban ebből a szempontból meghatározó szerepe lehet. A múlttól való ábrándozás ugyanis ebben az esetben a szocializmus „biztonsága” iránti vágyakozást jelenítheti meg, amely leginkább az ózdi gyár adta lehetőségekben öltött testet. A gyár elvesztése valószínűleg egyfajta „transzgenerációs örökségként” él tovább az ózdiakban, és részben mind a mai napig meghatározza a városban élők gondolkodásmódját, szociális attitűdjeit, emellett ez számít a jelenleg is érvényes válságdiskurzus legfontosabb alappilléreinek. Ezzel persze nem azt állítom, hogy az előbbi mintázatok ne lennének jelen más magyarországi településeken, azonban úgy vélem, hogy azok intenzitása és sűrűsége Ózdon kiemelkedően magasnak mondható.

Ha a félelmet politikatudományi szempontból próbáljuk értelmezni, akkor az egyik legfontosabb kérdés vele kapcsolatban éppen az, hogy milyen típusú cselekvésekre motivál(hat)ja az embereket. Ebben az értelmezési keretben a félelem pozitív színben is feltűnhet, hiszen segíthet felismerni, hogy mi a (politikai) közösség érdeke, s egyben a szervezeti szint kialakítására is ösztönözhet (Barbalet 2001). Fontos azonban tisztázni, hogy az előbbi ellenkezője is érvényes lehet. A félelem érzelmi klímája izolálja az embereket, ilyen módon pedig a szabad véleménynyilvánítás és a kollektív cselekvés egyik legfőbb akadályává válhat. Ha ugyanis nem merjük felvállalni saját álláspontunkat, az a hatalomnak való behódolást, és a hivatalos igazság kritika nélküli elfogadását irányozhatja elő (De Rivera 1992). Az általam vizsgált csoportban a második megközelítés érvényes. Az emberek a végletekig izoláltak, a fentebbi tanulmány pedig az atomizált társadalom látletének is tekinthető.

A fentebbi kutatás elsősorban olyan további vizsgálódások „előfutára”, amelynek eredményei nagy segítséget jelentettek a jövőbeli kutatási irányok kijelölésben. Érdekes vállalkozásnak tűnik a félelem-kutatásokat más társadalmi háttérrel rendelkező csoportokra is kiterjeszteni, emellett a vizsgált jelenség újabb dimenzióinak (jobb-és baloldali félelmek, gender aspektus) feltárása is izgalmas eredményekkel szolgálhat. Mindemellett a tanulmány módszertani mozzanata is fontos kérdéseket rejt magában: hogyan lehet érzelmeket a kvalitatív (narratív) paradigmán belül vizsgálni, mennyire lehet érvényes önmagában az interjú módszer? Jelen tanulmány az előbbi kérdések megválaszolása érdekében tett első lépésnek tekinthető.

---

20 Az előbbieket értelmezhetjük a morális válság keretrendszerében, amelynek alapját egyféle nosztalgia adja egy olyan régvolt „aranykor” után, amely valószínűleg sosem létezett. Ehhez hasonló megállapításokra jut Geoffrey Pearson kutatása is, amelyben a fiatalkori bűnözés képének változását vizsgálta. Az általa összegyűjtött történetek alapján kellett lennie egy pontnak a múltban, amelyet aranykornak ítélnünk, amikor még az emberek erkölcsösen éltek mindennapjaikat. A kutatás azonban azt bizonyította, hogy abban a korban, amelyet az interjúalanyok aranykornak ítélték, nagyon hasonló érvek és álláspontok hangzottak el a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban, mint a vizsgálat időpontjában. A diszfunkcionális család képe, egy folyamatosan jelen lévő érv volt a magyarázó tényezők között (Pearson 1983).

IRODALOMJEGYZÉK

- Alabán P. (2013) A vidék válságai. Az ipari válságzóna jelenségeinek összefüggései a rendszerváltozás után az észak-borsodi bányásztelepülések példáján. *Korall*, 54, 118–140.
- Alabán P. (2019) *A társadalmi dezintegráció társadalomtörténeti összefüggései Ózdon és környékén a rendszerváltozás után*. Doktori értekezés. Kéziratban. Eger: Eszterházy Károly Egyetem.
- Altheide L. D. (2002) *Creating Fear. News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine De Gruyter.
- Barbalet, J. M. (2001) *Emotion, Social Theory, and Social Structure. A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511488740>.
- Barbalet, Jack M. – Demertzis, N. (2013): Collective Fear and Societal Change. In Demertzis, Nikolas (szerk) *Emotions in Politics. The Affect Dimension in Political Tension*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137025661>.
- Berezin, M. (2001) Emotions and Political Identity: Mobilizing Affection for the Polity. In Goodwin, J. – Jasper, J. M. – Polletta, F. (szerk.) *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. Chicago: University of Chicago Press, 83–99.
- Bernáth, G. – Messing, V. (2016) Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. *Médiakutató*, 16 (4), 7–16.
- Bigo, D. (2002) Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives*, 27 (1), 63–92. <https://doi.org/10.1177/03043754020270S105>.
- Blaskó, Zs. – Gödri, I. (2016) A Magyarországról kivándorlók társadalmi és demográfiai összetétele. In Blaskó Zs. – Fazekas K. (szerk.) *Munkaerőpiaci tükör 2015*. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, 59–67.
- Boin, A. – ‘t Hart, P. – Stern, E. – Sundelius, B. (2005) *The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00619>.
- Boros, T. – Laki, G. (2018) *A magyar rémálom. Milyen félelmek élnek a magyar társadalomban?* Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung – Policy Solutions.
- Chebel d’Appolonia, A. (2012) *Frontiers of Fear: Immigration and Insecurity in the United States and Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.1111/gove.12215>.
- Csepeli, Gy. – Örkény, A. (2017) *Nemzet és migráció*. Budapest: ELTE Társadalomtudományi Kar.
- De Rivera, J. (1992) Emotional climate: Social structure and emotional dynamics. Strongman, K. T. (szerk.) *International review of studies on emotion*. Oxford: John Wiley & Sons, 197–218.
- Denzin, N. K. – Lincoln, Y. S. (szerk.) (2000) *Handbook of Qualitative Research*. Los Angeles: Sage Publications.
- Durst J. (2018) „Ez se élet, ez a kóborlás”. A helyi kiskirályoktól a globális futószalagig: észak-magyarországi roma transznacionális munkások mobilitási tapasztalatai. In Váradi M. (szerk.) *Migráció alulnézetből*. Budapest: MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete – Argumentum, 43–74.
- Durst J. (2019) Transzmigránsok vagy vándormunkások? Az alacsony iskolázottságú észak-magyarországi szegények egzisztenciális mobilitása és a transznacionalitás korlátai. *REGIO*, 27 (3), 79–114. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v27i3.275>.
- Ekman, P. (1973) *Darwin and Facial Expression: A Century of Research in Review*. New York: Academic Press.
- Ekman, P. (1994) *The Nature of Emotion: Fundamental Questions*. Oxford: Oxford University Press.
- Erős, F. (2019) Migránsok, menekültek, idegenek. Társadalomlélektani megfontolások és kérdések a menekültválságról. *IMÁGÓ*, 8 (1), 24–37.
- Feischmidt, M. (2016) Manipulált félelmek és dehumanizált idegenek. A xenorassizmus felépítése és társadalmi háttere egy magyarországi faluban. *REGIO*, 24 (4), 5–32. <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v24i4.135>.
- Fekete, L. (2009) *A Suitable Enemy: Racism, Migration and Islamophobia in Europe*. London: Pluto Press.
- Frijda, N. H. (2007) *The laws of emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Füredi F. (1997) *Culture of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. London: Continuum.
- Füredi, F. (2005) *Politics of Fear: Beyond Left and Right*. London: Continuum.
- Füredi, F. (2018) *How Fear Works. Culture of Fear in the 21st Century*. London: Bloomsbury.
- Gerring, J. (2008) Case Selection for Case-Study Analysis: Qualitative and Quantitative Techniques. In Box-Steffensmeier, J. M. (szerk.) *The Oxford Handbook of Political Methodology*. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199286546.003.0028>.
- Gerring, J. – Seawright, J. (2008) Case Selection Techniques in Case Study Research. A Menu of Qualitative and Quantitative Options. *Political Research Quarterly*, 61 (2), 294–308. <https://doi.org/10.1177/1065912907313077>.

- Glassner, B. (1999) *The culture of fear : why Americans are afraid of the wrong things*. New York: Basic Books.
- Gödri I. (2016) *Elvándorlási szándékok – álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon*. Budapest: KSH Népeségstudományi Kutatóintézet.
- Habermas, T. (2018) *Emotion and Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781139424615>.
- Hage, G. (2009) Waiting Out the Crisis: On Stuckedness and Governmentality. *Waiting*, 97–106.
- Hammerstad, A. (2014) The Securitization of Forced Migration. Fiddian-Qasimiyeh, E. (szerk.) *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hárs Á. (2018) Növekvő elvándorlás – lehetőségek, remények, munkaerőpiaci hatások. In *Társadalmi Riport*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet, 81–105.
- Jasper, J. M. (2006) Emotions and the Microfoundations of Politics: Rethinking Ends and Means. Clark, S. – Hoggett, P. – Thompson, S. (szerk.) *Emotion, Politics and Society*. London: Palgrave Macmillan.
- Kemper, T.D. (1984) Power, Status, and Emotions: A Sociological Contribution to a Psychophysiological Domain. In Klaus R. Scherer (szerk.): *Approaches to Emotion*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.
- Kinnvall, C. (2013) Trauma and the Politics of Fear: Europe at the Crossroads. In Demertzis, N. (szerk.) *Emotions in Politics. The Affect Dimension in Political Tension*. New York: Palgrave Macmillan, 143–166. <https://doi.org/10.1057/9781137025661>.
- Kiss B. (2016) Orbán, Vona, Gyurcsány. Politikai vezetők integrációs tevékenysége a migrációs válság idején. *Politikatudományi Szemle*, 25 (3), 10–32.
- Kitzinger D. (2000) A morális pánik elmélete. *Replika*, 40, 23–48.
- Koós B. (2020) Városi zsugorodás és lakóhelyi szegregáció Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 34 (1), 48–68. <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.3182>.
- Kovács B. (2014) *Csoda 5 évre? A Jobbik Magyarországért Mozgalom győzelme az ózdi polgármester-választáson*. TDK-dolgozat. Kéziratban. Budapest: ELTE TáTK.
- Léonard, S. (2010) EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices. *European Security*, 19 (2), 231–254. <https://doi.org/10.1080/09662839.2010.526937>.
- Messing V. – Ságvári B. (2016) „Ahogy másokhoz viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” A magyarországi idegenellenesség okairól. *socio.hu*, 2016/2, 17–37. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.2.17>.
- Messing V. – Ságvári B. (2019) *Mapping European attitudes towards migration before and after the migration crisis*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung .
- Metz R. (2017) Határok nélkül? Orbán Viktor és a migrációs válság. In Körösnéyi, A. (szerk.) *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetben*. Budapest: MTA TK, 240–264.
- Németh K. (2015) A terepmunka és a kutatói pozíció reflektálása mint az értelmezés rejtett erőforrása. In Virág T. (szerk.) *Törésvonalak: szegénység és etnicitás vidéki terekben*. Budapest: Argumentum, 27–44.
- Németh K. (2017) Beszédes hallgatás: A csend interpretálása és a megismerés dilemmái a társadalomtudományi kutatásban. *Szociológiai Szemle*, 27 (2) [Beszédes hallgatás] 4–22.
- Németh K. (2018) *Életvilág-értelmezések. Utal felbomlott világokhoz*. Budapest: Argumentum.
- Németh, K. (2019) Az interjú. Kéziratban.
- Népszámlálás, 2013.
- nfsz.munka.hu (2019) Településsoros munkanélküliségi adatok. https://nfsz.munka.hu/Documents/nfsz_stat_telepulessoros_adatok_2019_09.pdf. (Letöltve: 2019. november 7).
- Oatley, K. (2011) *Such Stuff as Dreams: The Psychology of Fiction*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Ortony, A. – Clore, J. L. – Collins, A. (1988) *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pearson, G. (1983) *Hooligan: A History of Respectable Fears*. London: Macmillan.
- Rimé, B. (2009) Emotion Elicits the Social Sharing of Emotion: Theory and Empirical Review. *Emotion Review*, 1, 60–85. <https://doi.org/10.1177/1754073908097189>.
- Rozin, P. – Royzman, E. B. (2001) Negativity Bias, Negativity Dominance, and Contagion. *Personality & Social Psychology Review*, 5, 296–320. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0504_2.
- Schweder, R. A. – Haidt, J. – Horton, R. – Joseph, C. (2008) The Cultural Psychology of the Emotions. Lewis, M. – Haviland-Jones, J. M. –

- Feldman Barrett, L. (szerk.) *Handbook of Emotions (Third Edition)*. London: The Guilford Press, 409–427.
- Shaver, P., – Schwartz, J. (1987) Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (6), 1061–1086.
- Sík D. (2019) A negatív integrációtól a félelem szociológiájáig. *Szociológiai Szemle*, 29 (2), 4–24.
- Sík, E. (2005) *Migráció-burokban*. MTA Doktori értekezés. Kéziratban. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Sík E. – Simonovits B. – Szeitl B. (2016) Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *REGIO*, 24(2), 81–108. <http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v24i2.114>.
- Simonovits B. (2016) Realistic and Symbolic Threats. The Social Basis of Mass-Migration Related Fear in Contemporary Hungary. *Review of Sociology*, 26(4), 53–73.
- Stephan, W. G. – Stephan, C. W. (1996) Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*. 20 (3–4), 409–426. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(96\)00026-0](https://doi.org/10.1016/0147-1767(96)00026-0).
- TÁRKI (2016) *Csúcsot döntött az idegenellenesség, és elfogyott az idegenbarátság*. http://www.tarki.hu/hu/news/2016/kite-kint/20160404_idegen.html (Letöltve: 2018. február 17).
- Ten Hutten, W. (2007) *A General Theory of Emotions and Social Life*. London & New York: Routledge.
- Tsoukala, A. (2005) Looking at immigrants as enemies. In Bigo, D. – Guild, G. (szerk.) *Controlling Frontiers. Free Movement into and within Europe*. Aldershot: Ashgate, 161–192.
- Tsoukala, A. (2008) Boundary-creating Processes and the Social Construction of Threat. *Alternatives: Global, Local, Political*, 33 (2), 137–152. <https://doi.org/10.1177/030437540803300202>.
- Ungvári Zrínyi I. (2011) A félelem kultúrája és az ember önértelmezése. *Korunk*, 22 (9), 27–33.
- Valuch T. (2019) A Special Kind of Cultural Heritage. The Remembrance of Workers’ Life in Contemporary Hungary – Case Study of Ózd. Berger, S. (szerk.) *Constructing Industrial Past Heritage, Historical Culture and Identity in Regions Undergoing Structural Economic Transformation*. New York: Berghahn Books.
- Váradai M. – Durst J.– Fehér K. – Németh K. – Virág T. (2017) Kényszerű mobilitás: Migrációs utak hátrányos helyzetű vidéki terekben. *socio.hu*, 2017/3, 25–46. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2017.3.25>.
- Vass, T (2003) *Az ózdi nyersvasgyártás története 1906–1996*. Miskolc: DeXeF Nyomda.
- Wierzbicka, A. (1999) *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wodak, R. (2015) *The Politics of Fear. What Right-wing Populist Discourses Mean*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446270073>.

FÜGGELÉK

1. táblázat. Interjúalanyok

Név	Kor	Lakhely	Legmagasabb iskolai végzettség	Roma/nem roma
Emília	53	Arló	8 általános	roma
Anna	25	Ózd	érettségi (okj-s végzettségek)	roma
Zoltán	41	Ózd	6 osztály	roma
Ferenc	28	Ózd	8 osztály	roma
Mihály	24	Arló	11 osztály	roma
Izabella	29	Hangony	alapszakos diploma	nem roma
Szilvia	37	Ózd	11 osztály (többféle szakma)	roma
Judit	24	Ózd	11 osztály	roma
Kitti	47	Arló	3 osztály	roma
Károly	19	Ózd	7 osztály	roma
Fanni	25	Ózd	szakmunkásképző (élelmiszer-eladó)	roma
Beáta	36	Ózd	8 osztály	roma
Mira	51	Arló	8 osztály	roma
József	43	Ózd	8 osztály	roma
Nikolett	37	Uraj (Ózd)	érettségi (többféle okj-s végzettség)	nem roma
Péter	25	Arló	8 osztály	roma
Rita	37	Ózd	7,5 osztály	roma
Tamara	30	Ózd	8 osztály	roma
Virág	26	Ózd	8 osztály	roma

Interjúkérdések

1. Mióta munkanélküli, és milyen út vezetett a munkanélküliséghez?
2. Milyennek látja a munkalehetőségeket a környéken?
3. Mit gondol a környezetében élőkről? Megbízik az Ön körül élőkben, vagy jobbnak tartja az óvatosságot velük kapcsolatban?
4. Ózdi lakosként milyen veszélyekkel szembesül mindennapi élete során?
5. Magyar állampolgárként mit gondol, milyen veszélyekkel kell szembenéznie az országnak? Ezek a fenyegetések milyen hatással vannak az Ön életére?
6. Mik a reményei és félelmei saját életét illetően?
7. Mik a reményei és félelmei a város jövője szempontjából?
8. Mik a reményei és félelmei az ország jövője szempontjából?